

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ

YVES BOT

της 3ης Σεπτεμβρίου 2009¹

1. Με την υπό εξέταση αίτηση για την έκδοση προδικαστικής απόφασης, το Sozialgericht Dortmund (Γερμανία) θέτει το ζήτημα αν η οδηγία 2000/78/ΕΚ του Συμβουλίου, της 27ης Νοεμβρίου 2000, για τη διαμόρφωση γενικού πλαισίου για την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία², πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι απαγορεύει την εφαρμογή της εθνικής ρύθμισης που προβλέπει ότι η άδεια άσκησης της δραστηριότητας συμβεβλημένου οδοντίατρου παύει να ισχύει κατά τη λήξη του τριμήνου κατά το οποίο ο συμβεβλημένος οδοντίατρος συμπληρώνει το 68ο έτος της ηλικίας του.

2. Η ιδιαιτερότητα της υπό κρίση υπόθεσης έγκειται στο ότι το αιτούν δικαστήριο, με τα ερωτήματά του, εξετάζει τους δικαιολογητικούς λόγους για την εν λόγω ρύθμιση με γνώμονα μόνο τον σκοπό της προστασίας της υγείας των ασφαλισμένων στο εκ του νόμου σύστημα ασφάλισης υγείας, ενόψει της διατήρησης υψηλού ποιοτικού επιπέδου κατά την παροχή ιατρικών υπηρεσιών, με δεδομένο ότι η ρύθμιση στηρίζεται στο τεκμήριο ότι είναι μειωμένη η απόδοση των συμβεβλημένων οδοντιάτρων που έχουν συμπληρώσει το 68ο έτος της ηλικίας τους.

3. Με τις προτάσεις μου θα εξηγήσω γιατί θεωρώ ότι η εξέταση της ρύθμισης αυτής δεν πρέπει να γίνει με γνώμονα μόνο αυτό τον σκοπό της προστασίας της δημόσιας υγείας. Θα καταδείξω ότι, με βάση το γενικό πλαίσιο της επίμαχης στην κύρια δίκη εθνικής ρύθμισης, ο δικαιολογητικός λόγος για την εφαρμογή της πρέπει να αξιολογηθεί σε σχέση με τους δύο κυριότερους στόχους της, δηλαδή αφενός με την επιδίωξη διασφάλισης της οικονομικής ισορροπίας του εκ του νόμου συστήματος ασφάλισης υγείας και αφετέρου με την επιδίωξη εξασφάλισης στις νέες γενιές της δυνατότητας να ασκούν τη δραστηριότητα του συμβεβλημένου οδοντίατρου.

4. Με βάση αυτούς τους δύο στόχους, φρονώ ότι το άρθρο 2, παράγραφοι 2, στοιχείο α', και 5, και το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 2000/78 πρέπει να ερμηνευθούν υπό την έννοια ότι δεν απαγορεύουν την εφαρμογή μιας τέτοιας εθνικής ρύθμισης.

1 — Γλώσσα του πρωτοτύπου: η γαλλική.

2 — ΕΕ L 303, σ. 16.

I — Το νομικό πλαίσιο

A — Η οδηγία 2000/78

5. Κατά το άρθρο 1 της οδηγίας 2000/78, «σκοπός της παρούσας οδηγίας είναι η θέσπιση γενικού πλαισίου για την καταπολέμηση των διακρίσεων λόγω θρησκείας ή πεποιθήσεων, ειδικών αναγκών, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού στον τομέα της απασχόλησης και της εργασίας, προκειμένου να υλοποιηθεί η αρχή της ίσης μεταχείρισης στα κράτη μέλη».

6. Το άρθρο 2 της οδηγίας αυτής ορίζει τα εξής:

«1. Για τους σκοπούς της παρούσας οδηγίας, η αρχή της ίσης μεταχείρισης σημαίνει την απουσία άμεσης ή έμμεσης διάκρισης για έναν από τους λόγους που αναφέρονται στο άρθρο 1.

2. Για τους σκοπούς της παραγράφου 1

α) συντρέχει άμεση διάκριση όταν, για έναν από τους λόγους που αναφέρονται στο άρθρο 1, ένα πρόσωπο υφίσταται μεταχείριση λιγότερο ευνοϊκή από αυτήν την οποία υφίσταται, υπέστη ή θα υφίστατο σε ανάλογη κατάσταση ένα άλλο πρόσωπο,

[...]

5. Η παρούσα οδηγία δεν θίγει τα μέτρα που προβλέπει ο εθνικός νόμος και τα οποία σε μια δημοκρατική κοινωνία είναι αναγκαία για την ασφάλεια, την προάσπιση της τάξης και την πρόληψη ποινικών παραβάσεων, την προστασία της υγείας και των δικαιωμάτων και ελευθεριών άλλων.»

7. Το άρθρο 3 της εν λόγω οδηγίας, που επιγράφεται «Πεδίο εφαρμογής», ορίζει στην παράγραφο 1 τα εξής:

«Εντός των ορίων των εξουσιών που απονέμονται στην Κοινότητα, η παρούσα οδηγία εφαρμόζεται σε όλα τα πρόσωπα, στον δημόσιο και στον ιδιωτικό τομέα, συμπεριλαμβανομένων των δημόσιων φορέων, όσον αφορά:

α) τους όρους πρόσβασης στην απασχόληση, την αυτοαπασχόληση και την εργασία, συμπεριλαμβανομένων των κριτηρίων επιλογής και των όρων πρόσληψης, ανεξάρτητα από τον κλάδο δραστηριότητας και σε όλα τα επίπεδα της επαγγελματικής ιεραρχίας, συμπεριλαμβανομένων των προαγωγών,

αυτές, ένα τέτοιο χαρακτηριστικό αποτελεί ουσιαστική και καθοριστική επαγγελματική προϋπόθεση, εφόσον ο στόχος είναι θεμιτός και η προϋπόθεση είναι ανάλογη.»

[...]

γ) τις εργασιακές συνθήκες και τους όρους απασχόλησης, συμπεριλαμβανομένων των απολύσεων και των αμοιβών,

9. Το άρθρο 6 της οδηγίας αυτής, που επιγράφεται «Δικαιολογημένη διαφορετική μεταχείριση λόγω ηλικίας» προβλέπει στην παράγραφο 1 τα εξής:

[...]».

«Κατά παρέκκλιση εκ του άρθρου 2, παράγραφος 2, τα κράτη μέλη δύνανται να προβλέπουν ότι η λόγω ηλικίας διαφορετική μεταχείριση δεν συνιστά διάκριση, εφόσον δικαιολογείται στο πλαίσιο του εθνικού δικαίου αντικειμενικά και λογικά από έναν θεμιτό στόχο, ιδίως δε από θεμιτούς στόχους της πολιτικής στον τομέα της απασχόλησης, της αγοράς εργασίας και της επαγγελματικής κατάρτισης, και εφόσον τα μέσα επίτευξης του στόχου αυτού είναι πρόσφορα και αναγκαία.

8. Το άρθρο 4 της οδηγίας 2000/78, που επιγράφεται «Επαγγελματικές απαιτήσεις», ορίζει στην παράγραφο 1 τα εξής:

Αυτή η διαφορετική μεταχείριση μπορεί ιδίως να περιλαμβάνει:

«Κατά παρέκκλιση του άρθρου 2, παράγραφοι 1 και 2, τα κράτη μέλη μπορούν να προβλέπουν ότι η διαφορετική μεταχείριση που βασίζεται σε ένα από τους λόγους που αναφέρονται στο άρθρο 1 δεν συνιστά διάκριση όταν, λόγω της φύσης των συγκεκριμένων επαγγελματικών δραστηριοτήτων ή του πλαισίου εντός του οποίου διεξάγονται

α) την καθιέρωση ειδικών συνθηκών για την πρόσβαση στην απασχόληση και την επαγγελματική κατάρτιση, για την απασχόληση και την εργασία, συμπεριλαμβανομένων των όρων απόλυσης και αμοιβής, για τους νέους, τους ηλικιωμένους και τους εργαζομένους που συντηρούν άλλα πρόσωπα, προκειμένου να

ευνοείται η επαγγελματική τους ένταξη ή να εξασφαλίζεται η προστασία τους,

του κώδικα κοινωνικής ασφάλισης (Sozialgesetzbuch) ⁴.

β) τον καθορισμό ελάχιστων όρων ηλικίας, επαγγελματικής εμπειρίας ή αρχαιότητας στην απασχόληση για την πρόσβαση στην απασχόληση ή σε ορισμένα πλεονεκτήματα που συνδέονται με την απασχόληση,

11. Το άρθρο αυτό προβλέπει ότι από την 1η Ιανουαρίου 1999 η άδεια άσκησης της δραστηριότητας του συμβεβλημένου ιατρού παύει να ισχύει κατά τη λήξη του τριμήνου κατά το οποίο ο συμβεβλημένος ιατρός συμπλήρωσε το 68ο έτος της ηλικίας του. Κατά το άρθρο 72, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, του SGB V, η διάταξη αυτή εφαρμόζεται κατ' αναλογία στους οδοντιάτρους.

γ) τον καθορισμό ανώτατου ορίου ηλικίας για την πρόσληψη, με βάση την απαιτούμενη κατάρτιση για τη συγκεκριμένη θέση εργασίας ή την ανάγκη εύλογης περιόδου απασχόλησης πριν από τη συνταξιοδότηση.»

12. Στην αιτιολογική έκθεση του GSG 1993 παρατίθενται τα εξής:

B — Η εθνική νομοθεσία

10. Ο γερμανικός νόμος για την εγγύηση και τη διαρθρωτική βελτίωση του εκ του νόμου συστήματος ασφάλισης υγείας (Gesetz zur Sicherung und Strukturverbesserung der gesetzlichen Krankenversicherung), της 21ης Δεκεμβρίου 1992³, καθιέρωσε ένα ανώτατο όριο ηλικίας για τους συμβεβλημένους οδοντιάτρους, το οποίο περιλαμβάνεται από τις 14 Νοεμβρίου 2003 στο άρθρο 95, παράγραφος 7, τρίτο εδάφιο, του βιβλίου V

«Η αύξηση του αριθμού των συμβεβλημένων ιατρών αποτελεί μία από τις κυριότερες αιτίες της υπερβολικής αύξησης των δαπανών του εκ του νόμου συστήματος ασφάλισης υγείας. Με δεδομένη τη συνεχή αύξηση του αριθμού των συμβεβλημένων ιατρών, καθίσταται αναγκαίος ο περιορισμός του αριθμού αυτού. Η υπερβολικά μεγάλη προσφορά ιατρικών υπηρεσιών δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί μόνο με περιορισμούς στη χορήγηση αδειών, δηλαδή σε βάρος της νέας γενιάς ιατρών. Προς τούτο είναι επίσης αναγκαία η καθιέρωση ενός υποχρεωτικού ορίου ηλικίας για τους συμβεβλημένους ιατρούς.»

3 — BGBl. I, σ. 2266, στο εξής: GSG 1993.

4 — Στο εξής: SGB V.

13. Στη συνέχεια ο Γερμανός νομοθέτης κατήργησε από την 1η Ιανουαρίου 2007 τη διάταξη του SGB V που περιόριζε τον αριθμό των αδειών ανάλογα με τις υπάρχουσες ανάγκες.

14. Επιπλέον, ο Γερμανός νομοθέτης, με τον νόμο για την ενίσχυση του ανταγωνισμού στον τομέα της εκ του νόμου ασφάλισης υγείας (Gesetz zur Stärkung des Wettbewerbs in der gesetzlichen Krankenversicherung), της 26ης Μαρτίου 2007, κατήργησε από την 1η Απριλίου 2007 όλους τους περιορισμούς στη χορήγηση αδειών σε συμβεβλημένους οδοντιάτρους, με την αιτιολογία κυρίως ότι στον τομέα της παροχής υπηρεσιών από συμβεβλημένους οδοντιάτρους δεν τίθεται το πρόβλημα της υπερβολικής προσφοράς με τον ίδιο τρόπο όπως στον τομέα της παροχής υπηρεσιών από συμβεβλημένους ιατρούς. Το όριο ηλικίας των 68 ετών διατηρήθηκε πάντως σε ισχύ.

15. Η οδηγία 2000/78 μεταφέρθηκε στη γερμανική έννομη τάξη με τον νόμο για τη μεταφορά στη γερμανική νομοθεσία των ευρωπαϊκών οδηγιών για την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης (Gesetz zur Umsetzung europäischer Richtlinien zur Verwirklichung des Grundsatzes der Gleichbehandlung), της 14ης Αυγούστου 2006, ο οποίος άρχισε να ισχύει στις 18 Αυγούστου 2006. Το άρθρο 1 του νόμου αυτού περιέχει τον γενικό νόμο για την αρχή της ίσης μεταχείρισης (Allgemeines Gleichbehandlungsgesetz)⁵. Ο νόμος αυτός ούτε κατήργησε ούτε τροποποίησε το όριο ηλικίας που προβλέπεται στο άρθρο 95, παράγραφος 7, τρίτο εδάφιο, του SGB V.

II — Η διαφορά της κύριας δίκης και τα προδικαστικά ερωτήματα

16. Η D. Petersen, η οποία γεννήθηκε στις 24 Απριλίου 1939 και συμπλήρωσε το 68ο έτος της ηλικίας της τον Απρίλιο του 2007, είχε από την 1η Απριλίου 1974 άδεια παροχής οδοντιατρικών υπηρεσιών στους ασφαλισμένους στο εκ του νόμου σύστημα ασφάλισης υγείας.

17. Με απόφαση της 25ης Απριλίου 2007 η Επιτροπή χορήγησης αδειών παροχής οδοντιατρικών υπηρεσιών στην επαρχία Westfalen-Lippe διαπίστωσε ότι η άδεια αυτή της D. Petersen έληγε στις 30 Ιουνίου 2007.

18. Η D. Petersen υπέβαλε κατά της παραπάνω απόφασης ένσταση, με την οποία ισχυρίστηκε, μεταξύ άλλων, ότι η εν λόγω απόφαση αντιβαίνει στην οδηγία 2000/78 και στον γερμανικό νόμο για τη μεταφορά της στη γερμανική νομοθεσία. Παράλληλα υπέβαλε αίτηση ασφαλιστικών μέτρων, με την οποία ζήτησε να της επιτραπεί να παρέχει υπηρεσίες ως συμβεβλημένη οδοντίατρος για τουλάχιστον δύο ακόμη έτη. Το αίτημα όμως αυτό δεν έγινε δεκτό ούτε σε πρώτο ούτε σε δεύτερο βαθμό.

19. Η D. Petersen, κατόπιν της εξέτασης και απόρριψης της ένστασής της από την Berufungsausschuss für Zahnärzte für den Bezirk Westfalen-Lippe (δευτεροβάθμια επιτροπή οδοντιάτρων της επαρχίας Westfalen-

5 — BGBl. I, σ. 1897, στο εξής: AGG.

Lippe), άσκησε προσφυγή κατά της απορριπτικής αυτής απόφασης ενώπιον του Sozialgericht Dortmund.

σεων πρέπει να εξετάζεται από όλες τις απόψεις, έστω και αν δεν υπάρχει καμία σχετική αναφορά στην αιτιολογική έκθεση του νόμου.

20. Το εν λόγω δικαστήριο εκθέτει ότι η απόρριψη της ένστασης της D. Petersen είναι νόμιμη από άποψη εθνικού δικαίου, διότι ο γερμανικός νόμος μεταφοράς της οδηγίας 2000/78 δεν έχει ανώτερη τυπική ισχύ από τον νόμο που επιβάλλει το όριο ηλικίας, τον οποίο επομένως δεν καθιστά ανίσχυρο. Η συνταγματικότητα του ορίου ηλικίας αυτού έχει επίσης εξεταστεί από το Bundesverfassungsgericht.

22. Το αιτούν δικαστήριο διερωτάται πάντως αν η ανάλυση αυτή ισχύει και σε σχέση με την οδηγία 2000/78. Το εν λόγω δικαστήριο θεωρεί ότι υπάρχουν σοβαρές αμφιβολίες ως προς το συμβατό του άρθρου 95, παράγραφος 7, τρίτο εδάφιο, του SGB V με την οδηγία αυτή.

21. Με απόφαση της 7ης Αυγούστου 2007, το Bundesverfassungsgericht δέχτηκε συγκεκριμένα ότι το εν λόγω όριο ηλικίας δεν αντιβαίνει στο γερμανικό Σύνταγμα. Ο δικαιολογητικός λόγος για την επιβολή του ορίου αυτού έγκειται στην προστασία των ασφαλισμένων από τους κινδύνους που συνεπάγεται η παροχή υπηρεσιών από τους μεγαλύτερης ηλικίας συμβεβλημένους οδοντιάτρους, των οποίων οι ικανότητες βρίσκονται πλέον σε κάμψη. Κατά το Bundesverfassungsgericht, από τη γενική πείρα προκύπτει ότι ο κίνδυνος μείωσης της ικανότητας απόδοσης μεγαλώνει με την ηλικία. Το εν λόγω δικαστήριο δέχτηκε ότι ο Γερμανός νομοθέτης, στο πλαίσιο της άσκησης της διακριτικής ευχέρειάς του, δεν είχε μόνο τη δυνατότητα να προβλέψει ότι μετά τη συμπλήρωση του 68ου έτους θα πρέπει να γίνεται εξατομικευμένη εξέταση κάθε συμβεβλημένου ιατρού, με σκοπό να εξακριβώνονται οι σωματικές και νοητικές ικανότητές του, αλλ' ότι, αντίθετα, μπορεί να θεσπίζει μια γενικευμένη ρύθμιση, η οποία να στηρίζεται σε εμπειρικά στοιχεία. Το Bundesverfassungsgericht έκρινε επίσης άνευ σημασίας το γεγονός ότι η προστασία της υγείας των ασφαλισμένων δεν αναφέρεται καθόλου στην αιτιολογική έκθεση του νόμου, αφού η συνταγματικότητα των νομοθετικών ρυθμί-

23. Το αιτούν δικαστήριο, κατόπιν της διαπίστωσης ότι η οδηγία 2000/78 έχει εφαρμογή εν προκειμένω και ότι το όριο ηλικίας των 68 ετών συνιστά άμεση διάκριση λόγω ηλικίας, κατά την έννοια του άρθρου 2, παράγραφος 2, στοιχείο α', της οδηγίας, θεωρεί ότι το όριο αυτό δεν δικαιολογείται ούτε με βάση το άρθρο 2, παράγραφος 5, ούτε με βάση το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας αυτής.

24. Κατά το άρθρο 2, παράγραφος 5, της οδηγίας 2000/78, η οδηγία αυτή δεν θίγει τα εθνικά νομοθετικά μέτρα τα οποία είναι αναγκαία για την προστασία της υγείας. Αφού ο νομοθέτης δεν θέσπισε το όριο ηλικίας προς τον σκοπό αυτό, η εν λόγω διάταξη δεν ασκεί εν προκειμένω καμία επιρροή.

25. Δυνάμει του άρθρου 4, παράγραφος 1, της οδηγίας, η διαφορετική μεταχείριση λόγω ηλικίας μπορεί να μη συνιστά διάκριση που να αντιβαίνει στην οδηγία, εφόσον αποτελεί ουσιαστική και καθοριστική επαγγελματική προϋπόθεση για την οικεία επαγγελματική δραστηριότητα. Εντούτοις, προβλέπονται τέσσερις εξαιρέσεις από τον κανόνα του επίδικου ορίου ηλικίας, λόγω των οποίων καθίσταται αδύνατη, κατά το αιτούν δικαστήριο, η εφαρμογή της διάταξης αυτής:

— Αν ο ενδιαφερόμενος, κατά τη συμπλήρωση του 68ου έτους της ηλικίας του, έχει εργαστεί ως συμβεβλημένος ιατρός ή οδοντίατρος για λιγότερα από 20 έτη και είχε λάβει τη σχετική άδεια εργασίας πριν από την 1η Ιανουαρίου 1993, η αρμόδια επιτροπή παρατείνει την ισχύ της άδειας μέχρι το πολύ τη λήξη της εικοσαετίας αυτής.

— Αν σε ορισμένη περιοχή της δικαιοδοσίας του αρμόδιου για τη χορήγηση των αδειών οργάνου υπάρχει ή απειλείται άμεσα να υπάρξει έλλειψη ιατρών, το όριο ηλικίας δεν εφαρμόζεται.

— Οι συμβεβλημένοι ιατροί ή οδοντίατροι μπορούν, σε περίπτωση ασθένειας, άδειας ή συμμετοχής σε προγράμματα επιμόρφωσης, να αντικαθίστανται από ιατρούς ή οδοντίατρος που δεν μπορούν πλέον να εργάζονται οι ίδιοι ως συμβεβλημένοι ιατροί ή οδοντίατροι λόγω συμπλήρωσης του ορίου ηλικίας.

— Εν πάση περιπτώσει, οι οδοντίατροι μπορούν να συνεχίσουν τη δραστηριότητά τους και μετά τη συμπλήρωση του 68ου έτους της ηλικίας τους παρέχοντας τις υπηρεσίες τους εκτός του καθεστώτος του συμβεβλημένου οδοντίατρου.

26. Το αιτούν δικαστήριο εκφράζει επίσης αμφιβολίες ως προς το ζήτημα αν το όριο ηλικίας που προβλέπεται στο άρθρο 95, παράγραφος 7, τρίτο εδάφιο, του SGB V καλύπτεται από το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 2000/78. Κατά το δικαστήριο αυτό, η επίλυση του ζητήματος αυτού εξαρτάται από την ερμηνεία των εννοιών «θεμιτός στόχος», «πρόσφορα» και «αναγκαία», οι οποίες χρησιμοποιούνται στο εν λόγω άρθρο 6, παράγραφος 1.

27. Κατά το αιτούν δικαστήριο, οι στόχοι που επιδίωκε ο Γερμανός νομοθέτης με τη θέσπιση του άρθρου 95, παράγραφος 7, τρίτο εδάφιο, του SGB V, δηλαδή η εξασφάλιση της δυνατότητας χρηματοδότησης του εκ του νόμου συστήματος ασφάλισης υγείας και η ισόρροπη κατανομή των βαρών μεταξύ της παλιάς και της νέας γενιάς, αποτελούν αναμφίβολα «θεμιτούς στόχους» κατά την έννοια του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 2000/78. Εντούτοις, το όριο ηλικίας δεν είναι (πλέον), όσον αφορά τους συμβεβλημένους οδοντίατρος, αναγκαίο για της επίτευξη των στόχων αυτών. Το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει συναφώς ότι, με τον νόμο για την ενίσχυση του ανταγωνισμού στον τομέα της εκ του νόμου ασφάλισης υγείας, της 26ης Μαρτίου 2007, καταργήθηκαν από την 1η Απριλίου 2007 όλοι οι περιορισμοί ως προς τις άδειες των συμβεβλημένων οδοντίατρων, διότι ο Γερμανός νομοθέτης έκρινε ότι στον τομέα της

παροχής υπηρεσιών από συμβεβλημένους οδοντίατρους δεν τίθεται το πρόβλημα της υπερβολικής προσφοράς με τον ίδιο τρόπο όπως στον τομέα της παροχής υπηρεσιών από συμβεβλημένους ιατρούς.

28. Εξάλλου, κατά το δικαστήριο αυτό, η προστασία της υγείας των ασφαλισμένων αποτελεί καταρχήν «θεμιτό στόχο», κατά την έννοια του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 2000/78. Το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει πάντως ότι ο Γερμανός νομοθέτης, κατά τη θέσπιση του άρθρου 95, παράγραφος 7, τρίτο εδάφιο, του SGB V, δεν απέδιδε καμία σημασία στο στόχο αυτό. Αν δεν υπήρχαν δηλαδή τα ελλείμματα του εκ του νόμου συστήματος ασφάλισης υγείας και δεν ήταν συνεπώς αναγκαία η επιβολή των περιορισμών στις άδειες, δεν θα είχε προβλεφθεί καμία λήξη της ισχύος των αδειών λόγω ηλικίας. Από κανένα στοιχείο δεν συνάγεται ότι ο Γερμανός νομοθέτης έλαβε στη συνέχεια υπόψη, με τη ρυθμιστική του βούληση, την προστασία της υγείας των ασφαλισμένων σε σχέση με αυτό το όριο ηλικίας. Κατά συνέπεια, το αιτούν δικαστήριο αμφιβάλλει κατά πόσον η προστασία της υγείας των ασφαλισμένων μπορεί να συνιστά θεμιτό στόχο εν προκειμένω.

29. Το αιτούν δικαστήριο αμφιβάλλει επίσης αν το όριο ηλικίας που θεσπίστηκε με το άρθρο 95, παράγραφος 7, τρίτο εδάφιο, του SGB V είναι αναγκαίο και πρόσφορο μέσο προστασίας της υγείας των ασφαλισμένων. Θέτει το ερώτημα μήπως υπάρχουν ηπιότερα μέσα, χάρη στα οποία θα επιτρεπόταν π.χ. να παρατείνεται προσωρινά, κατόπιν αίτησης, η ισχύς της άδειας κατόπιν ατομικής εξέτασης των ικανοτήτων απόδοσης. Πράγματι, οι συνέπειες του ορίου ηλικίας είναι ιδιαίτερα βαριές για τους συμβεβλημένους οδοντίατρους που επιθυμούν να συνεχίσουν τη δραστηριότητά τους μετά τη συμπλήρωση

του ορίου αυτού, αφού το 90 % του πληθυσμού είναι ασφαλισμένο στο εκ του νόμου σύστημα ασφάλισης υγείας.

30. Υπό τις συνθήκες αυτές, το Sozialgericht Dortmund αποφάσισε να αναστείλει τη διαδικασία και να θέσει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

«1) Μπορεί η νομοθετική ρύθμιση του ανώτατου ορίου ηλικίας για την κατοχή άδειας άσκησης επαγγέλματος (εν προκειμένω: της δραστηριότητας συμβεβλημένης οδοντίατρου) να αποτελεί, κατά το άρθρο 6 της οδηγίας 2000/78, αντικειμενικό και λογικό μέτρο που εξυπηρετεί θεμιτό στόχο (εν προκειμένω: την υγεία των ασφαλισμένων στο εκ του νόμου σύστημα ασφάλισης υγείας) καθώς και πρόσφορο και αναγκαίο μέσο για την επίτευξη του στόχου αυτού, εφόσον στηρίζεται αποκλειστικά στο συναγόμενο από τη “γενική πείρα” τεκμήριο ότι από μια ορισμένη ηλικία επέρχεται γενική πτώση της απόδοσης του ατόμου και δεν επιτρέπει να λαμβάνονται συναφώς υπόψη η ατομική ικανότητα απόδοσης του ενδιαφερόμενου σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση;

2) Σε περίπτωση καταφατικής απάντησης στο πρώτο ερώτημα: Μπορεί να γίνει δεκτό ότι υπάρχει θεμιτός στόχος (σκοπός του νόμου) κατά την έννοια του άρθρου 6 της οδηγίας 2000/78 (εν προκειμένω: η προστασία της υγείας των ασφαλισμένων στο εκ του νόμου

σύστημα ασφάλισης υγείας), έστω και αν ο εθνικός νομοθέτης δεν απέδωσε, κατά την άσκηση των νομοθετικών του αρμοδιοτήτων, για την οποία είχε περιθώρια εκτίμησης, καμία σημασία στον στόχο αυτό;

- 3) Σε περίπτωση αρνητικής απάντησης στο πρώτο ή στο δεύτερο ερώτημα: Μπορεί ένας νόμος που εκδόθηκε πριν από την έκδοση της οδηγίας 2000/78 και είναι ασυμβίβαστος με την οδηγία αυτή να μην εφαρμόζεται, λόγω της υπεροχής του ευρωπαϊκού δικαίου, ακόμη και στην περίπτωση κατά την οποία το εθνικό νομοθέτημα που μεταφέρει την οδηγία στο εθνικό δίκαιο (εν προκειμένω: ο γερμανικός γενικός νόμος για την ίση μεταχείριση) δεν προβλέπει την έννομη αυτή συνέπεια σε περίπτωση παραβίασης της απαγόρευσης των διακρίσεων;»

III — Ανάλυση

A — Επί του παραδεκτού της αίτησης για την έκδοση προδικαστικής απόφασης

31. Η Γερμανική Κυβέρνηση φρονεί ότι η αίτηση έκδοσης προδικαστικής απόφασης είναι απαράδεκτη. Η κυβέρνηση αυτή υποστηρίζει, με τις γραπτές παρατηρήσεις της, ότι η επίμαχη διάταξη επρόκειτο να καταργηθεί αναδρομικά από την 1η Οκτωβρίου 2008 με το άρθρο 1, σημείο 1, περίπτωση i, του νόμου για την εξέλιξη των οργανωτικών δομών του εκ του νόμου συστήματος ασφάλισης υγείας (Gesetz zur

Weiterentwicklung der Organisationsstrukturen in der gesetzlichen Krankenversicherung). Κατά την κυβέρνηση αυτή, επίκειται η έκδοση του εν λόγω νόμου, οπότε θα παρασχεθεί στην D. Petersen, ανεξάρτητα από την απόφαση του Δικαστηρίου, η δυνατότητα να αποκτήσει άδεια άσκησης της δραστηριότητάς της. Κατά συνέπεια, η απόφαση του Δικαστηρίου δεν είναι αναγκαία, κατά τη Γερμανική Κυβέρνηση, για την επίλυση της διαφοράς της κύριας δίκης.

32. Φρονώ ότι η επιχειρηματολογία αυτή δεν είναι πειστική. Ανεξάρτητα από οποιαδήποτε μεταγενέστερη τροποποίηση της εθνικής νομοθεσίας, η απάντηση του Δικαστηρίου στα ερωτήματα του αιτούντος δικαστηρίου έχει αποφασιστική σημασία για την έκβαση της διαφοράς της κύριας δίκης, και ειδικότερα προκειμένου το αιτούν δικαστήριο να είναι σε θέση να αποφασίσει αν ορθώς απορρίφθηκε από την Berufungsausschuss für Zahnärzte für den Bezirk Westfalen-Lippe η ένσταση της προσφεύγουσας και αν ορθώς η προσφεύγουσα στερήθηκε τη δυνατότητα να ασκεί τη δραστηριότητα του συμβεβλημένου οδοντιάτρου μετά τις 30 Ιουνίου 2007.

B — Επί του πρώτου και του δεύτερου ερωτήματος

33. Στη συνέχεια θα συνεξετάσω το πρώτο και το δεύτερο ερώτημα. Το αιτούν δικαστήριο θέτει κατ' ουσία, με τα ερωτήματα αυτά, το ζήτημα αν η οδηγία 2000/78 πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι απαγορεύει την εφαρμογή της εθνικής ρύθμισης που προβλέπει ότι η άδεια άσκησης της δραστηριότητας συμβεβλημένου οδοντιάτρου πάει να ισχύει κατά τη λήξη του τριμήνου κατά το οποίο ο συμβεβλημένος οδοντίατρος

συμπληρώνει το 68ο έτος της ηλικίας του. Το αιτούν δικαστήριο θέτει επίσης το ζήτημα της μεθόδου με την οποία πρέπει να εξακριβώνεται ο στόχος με βάση τον οποίο πρέπει να αξιολογείται κατά πόσον είναι δικαιολογημένη η διαφορετική μεταχείριση λόγω ηλικίας.

34. Καταρχάς πρέπει να εξακριβωθεί κατά πόσον η επίμαχη εθνική ρύθμιση εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 2000/78.

35. Από τον τίτλο και το προοίμιο, αλλά και από το περιεχόμενο και τους στόχους της οδηγίας 2000/78 προκύπτει ότι σκοπός της οδηγίας αυτής είναι η θέσπιση γενικού πλαισίου προκειμένου να διασφαλιστεί η ίση μεταχείριση όλων των ατόμων «στον τομέα της απασχόλησης και της εργασίας», με την παροχή αποτελεσματικής προστασίας τους από τις διακρίσεις που βασίζονται σε έναν από τους λόγους που απαριθμούνται στο άρθρο 1 και μεταξύ των οποίων αναφέρεται και η ηλικία. Ειδικότερα, από το άρθρο 3, παράγραφος 1, στοιχεία α' και γ', της οδηγίας 2000/78 συνάγεται ότι η οδηγία αυτή εφαρμόζεται, εντός των ορίων των εξουσιών που έχουν απονεμηθεί στην Κοινότητα, «σε όλα τα πρόσωπα, στον δημόσιο και στον ιδιωτικό τομέα, συμπεριλαμβανομένων των δημόσιων φορέων», όσον αφορά αφενός «τους όρους πρόσβασης στην απασχόληση, την αυτοαπασχόληση και την εργασία, συμπεριλαμβανομένων των κριτηρίων επιλογής και των όρων πρόσληψης, ανεξάρτητα από τον κλάδο δραστηριότητας και σε όλα τα επίπεδα της επαγγελματικής ιεραρχίας», και αφετέρου «τις εργασιακές συνθήκες και τους όρους απασχόλησης, συμπεριλαμβανομένων των απολύσεων και των αμοιβών».

36. Οι συμβεβλημένοι οδοντίατροι παρέχουν τις υπηρεσίες τους στο πλαίσιο του εκ του νόμου συστήματος ασφάλισης υγείας. Το άρθρο 95, παράγραφος 7, τρίτο εδάφιο, του SGB V αναγκάζει τους οδοντίατρος αυτούς να παύσουν να παρέχουν τις υπηρεσίες τους ως συμβεβλημένοι οδοντίατροι μόλις συμπληρώσουν το 68ο έτος της ηλικίας τους, πράγμα που επηρεάζει την άσκηση της επαγγελματικής δραστηριότητάς τους. Επιπλέον, η επιβολή του ορίου ηλικίας αυτού μπορεί να έχει ως συνέπεια τη διακοπή της επαγγελματικής τους δραστηριότητας, αφού η δραστηριότητά τους αυτή καθίσταται ασύμφορη, διότι, όπως αναφέρει το αιτούν δικαστήριο, το 90 % περίπου του πληθυσμού είναι ασφαλισμένο στο εκ του νόμου σύστημα ασφάλισης υγείας. Επομένως, μετά την ηλικία των 68 ετών οι οδοντίατροι δεν έχουν πλέον πρόσβαση στη δραστηριότητα του συμβεβλημένου οδοντίατρου και γενικότερα θίγονται ως προς την άσκηση της επαγγελματικής τους δραστηριότητας του οδοντίατρου. Η εθνική αυτή ρύθμιση αφορά επομένως, κατ' εμέ, «τους όρους πρόσβασης στην απασχόληση, την αυτοαπασχόληση και την εργασία», κατά την έννοια του άρθρου 3, παράγραφος 1, στοιχείο α', της οδηγίας 2000/78, καθώς και «τις εργασιακές συνθήκες και τους όρους απασχόλησης», κατά την έννοια του άρθρου 3, παράγραφος 1, στοιχείο γ', της ίδιας αυτής οδηγίας. Συνεπώς πρέπει να γίνει δεκτό ότι η εθνική αυτή ρύθμιση εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της εν λόγω οδηγίας.

37. Το άρθρο 2, παράγραφος 1, της οδηγίας 2000/78 ορίζει την «αρχή της ίσης μεταχείρισης», στην εφαρμογή της οποίας αποσκοπεί, ως «την απουσία άμεσης ή έμμεσης διάκρισης για έναν από τους λόγους που αναφέρονται στο άρθρο 1 [της εν λόγω οδηγίας]». Το άρθρο 2, παράγραφος 2, στοιχείο α', της οδηγίας διευκρινίζει ότι, για τους σκοπούς της εφαρμογής της παραγράφου 1, συντρέχει άμεση διάκριση

όταν, για έναν από τους λόγους που αναφέρονται στο άρθρο 1, ένα πρόσωπο υφίσταται μεταχείριση λιγότερο ευνοϊκή από τη μεταχείριση ενός άλλου προσώπου σε ανάλογη κατάσταση.

38. Μια εθνική ρύθμιση παρόμοια με την επίμαχη στην κύρια δίκη αντιμετωπίζει λιγότερο ευνοϊκά τους συμβεβλημένους οδοντιάτρους που έχουν συμπληρώσει το 68ο έτος της ηλικίας τους από ό,τι αυτούς που δεν έχουν συμπληρώσει την ηλικία αυτή. Επομένως, η ρύθμιση αυτή προβλέπει διαφορετική μεταχείριση, η οποία οφείλεται άμεσα στην ηλικία και απαγορεύεται καταρχήν από το άρθρο 2, παράγραφος 2, στοιχείο α', της οδηγίας 2000/78.

39. Πρέπει όμως να εξακριβωθεί κατά πόσον η διαφορετική αυτή μεταχείριση είναι δικαιολογημένη. Συναφώς έχει σημασία να προσδιοριστεί το κριτήριο με βάση το οποίο θα εξεταστούν οι δικαιολογητικοί λόγοι.

40. Το αιτούν δικαστήριο, με τα δύο πρώτα ερωτήματα, δίδει έμφαση μόνο στον στόχο της προστασίας της υγείας των ασφαλισμένων στο εκ του νόμου σύστημα ασφάλισης υγείας, ενόψει της διατήρησης υψηλού ποιοτικού επιπέδου κατά την παροχή ιατρικών υπηρεσιών, με δεδομένο ότι η ρύθμιση στηρίζεται στο τεκμήριο ότι είναι μειωμένη η απόδοση των συμβεβλημένων οδοντιάτρων που έχουν συμπληρώσει το 68ο έτος της ηλικίας τους. Από τη διατύπωση των δύο αυτών ερωτημάτων και από τις εξηγήσεις που παρέσχε το αιτούν δικαστήριο με τη διάταξη περί παραπομπής συνάγεται όμως ότι το δικαστήριο αυτό αμφιβάλλει κατά

πόσον ο στόχος αυτός μπορεί να αποτελέσει δικαιολογητικό λόγο για το όριο ηλικίας που προβλέπει το άρθρο 95, παράγραφος 7, τρίτο εδάφιο, του SGB V⁶.

41. Κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση η Γερμανική Κυβέρνηση αποπειράθηκε να προβάλλει ως δικαιολογητικούς λόγους της διάταξης αυτής δύο κυρίως στόχους, και συγκεκριμένα αφενός την επιδίωξη διασφάλισης της οικονομικής ισορροπίας του εκ του νόμου συστήματος ασφάλισης υγείας και αφετέρου την επιδίωξη εξασφάλισης στις νέες γενιές της δυνατότητας να ασκούν τη δραστηριότητα του συμβεβλημένου οδοντιάτρου. Η εν λόγω κυβέρνηση δήλωσε ρητά ότι δευτερευόντως μόνο θα εξετάσει τον στόχο της προστασίας της υγείας των ασφαλισμένων στο εκ του νόμου σύστημα ασφάλισης υγείας.

42. Η δήλωση αυτή ενισχύει την πεποίθησή μου ότι ο τελευταίος αυτός στόχος έχει δευτερεύοντα χαρακτήρα σε σχέση με τους δύο βασικούς στόχους που επιδιώκονται με το άρθρο 95, παράγραφος 7, τρίτο εδάφιο, του SGB V.

43. Η εξέταση του γενικότερου πλαισίου στο οποίο εντάσσεται το άρθρο αυτό επιβεβαιώνει την ορθότητα της άποψης αυτής.

6 — Βλ. το σημείο 28 των παρούσων προτάσεων.

Θα ήθελα να υπενθυμίσω στο σημείο αυτό ότι το Δικαστήριο, με τις αποφάσεις της 16ης Οκτωβρίου 2007, *Palacios de la Villa*⁷, και της 5ης Μαρτίου 2009, *Age Concern England*⁸, προσδιόρισε σαφώς τη μέθοδο εξακρίβωσης του στόχου ή των στόχων που μπορούν να λαμβάνονται υπόψη ως δικαιολογητικοί λόγοι της διαφορετικής μεταχείρισης λόγω ηλικίας. Από τις εν λόγω αποφάσεις προκύπτει ότι, αν η εθνική ρύθμιση δεν προσδιορίζει τους επιδιωκόμενους στόχους, ο στόχος που διαπνέει το συγκεκριμένο μέτρο πρέπει να προκύπτει από άλλα στοιχεία του γενικού πλαισίου του μέτρου αυτού, ενόψει της άσκησης δικαστικού ελέγχου ως προς τη νομιμότητά του και ως προς τον πρόσφορο και αναγκαίο χαρακτήρα των μέσων που εφαρμόζονται για την επίτευξη του στόχου αυτού⁹.

44. Κατόπιν των παραπάνω σκέψεων, επιβάλλεται η διαπίστωση ότι από την εξέταση του άρθρου 95, παράγραφος 7, τρίτο εδάφιο, του SGB V και της νομοθετικής ρύθμισης στην οποία είναι ενταγμένο το άρθρο αυτό δεν προκύπτει σαφώς ότι η επιβολή και η διατήρηση σε ισχύ του επίμαχου ορίου ηλικίας οφείλεται στο τεκμήριο ότι από το 68ο έτος της ηλικίας μειώνεται το ποιοτικό επίπεδο των υπηρεσιών που παρέχουν οι συμβεβλημένοι οδοντίατροι. Το στοιχείο αυτό δεν προβλήθηκε συνεπώς ως ο κύριος δικαιολογητικός λόγος της επιβολής του ορίου ηλικίας των 68 ετών.

45. Ούτε από το γενικό πλαίσιο της εθνικής αυτής ρύθμισης μπορεί, κατά τη γνώμη μου, να συναχθεί ότι η διατήρηση σε ισχύ του επίμαχου ορίου ηλικίας οφείλεται κυρίως στο τεκμήριο ότι είναι μειωμένη η απόδοση των συμβεβλημένων οδοντιάτρων που έχουν συμπληρώσει το 68ο έτος της ηλικίας τους. Θα ήθελα συγκεκριμένα να υπενθυμίσω ότι ο γερμανικός νόμος που καθιέρωσε για πρώτη φορά αυτό το όριο ηλικίας είχε ως αντικείμενο την εγγύηση και τη διαρθρωτική βελτίωση του εκ του νόμου συστήματος ασφάλισης υγείας, με σκοπό τη διασφάλιση της χρηματοδότησής του, και ότι το εν λόγω όριο περιλαμβάνεται πλέον στον γερμανικό κώδικα κοινωνικής ασφάλισης. Επομένως, από την εξέταση του γενικού πλαισίου της εν λόγω ρύθμισης προκύπτει ότι ο στόχος της προστασίας της υγείας ελήφθη υπόψη σε σχέση με την οικονομική ισορροπία του εκ του νόμου συστήματος ασφάλισης υγείας και όχι σε σχέση με τη μείωση του ποιοτικού επιπέδου των οδοντιατρικών υπηρεσιών, όταν οι υπηρεσίες αυτές παρέχονται από συμβεβλημένους οδοντιάτρους που έχουν υπερβεί το 68ο έτος της ηλικίας τους. Εξάλλου, από την αιτιολογική έκθεση του GSG 1993 προκύπτει σαφώς ότι ο Γερμανός νομοθέτης καθιέρωσε όριο ηλικίας για τη δραστηριότητα του συμβεβλημένου ιατρού ως μέσο ανακοπής της αύξησης των δαπανών στον τομέα της υγείας η οποία οφείλεται στην υπερβολική προσφορά ιατρικών υπηρεσιών στο πλαίσιο του εκ του νόμου συστήματος ασφάλισης υγείας.

46. Κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση η Γερμανική Κυβέρνηση εξήγησε για ποιο λόγο ο στόχος της διασφάλισης της οικονομικής ισορροπίας του εκ του νόμου συστήματος ασφάλισης υγείας εξακολουθεί να είναι επίκαιρος, ακόμη και μετά την κατάργηση

7 — C-411/05 (Συλλογή 2007, σ. I-8531).

8 — C-388/07 (Συλλογή 2009, σ. I-1569).

9 — Προαναφερθείσες αποφάσεις *Palacios de la Villa* (σκέψη 57) και *Age Concern England* (σκέψη 45).

την 1η Απριλίου 2007 των περιορισμών στη χορήγηση αδειών σε συμβεβλημένους οδοντίατρους. Κατά την κυβέρνηση αυτή, ο Γερμανός νομοθέτης, προκειμένου να περιορίσει τις δαπάνες για την υγεία στο πλαίσιο του εκ του νόμου συστήματος ασφάλισης υγείας, έκρινε αναγκαία τη μείωση του αριθμού των συμβεβλημένων ιατρών, στηριζόμενος στην αντίληψη ότι η ζήτηση δημιουργείται από την προσφορά. Έτσι, επιβλήθηκαν περιορισμοί στη χορήγηση αδειών σε συμβεβλημένους ιατρούς, αλλά οι περιορισμοί αυτοί δεν ήταν τα μόνα μέσα που επρόκειτο να χρησιμοποιηθούν για την αντιμετώπιση της αύξησης των δαπανών υγείας. Μεταξύ των μέσων αυτών καταλέγεται και το όριο ηλικίας των 68 ετών¹⁰. Όταν ο Γερμανός νομοθέτης έκρινε, το 2007, ότι στον τομέα της παροχής υπηρεσιών από συμβεβλημένους οδοντίατρους δεν τίθεται το πρόβλημα της υπερβολικής προσφοράς με τον ίδιο τρόπο όπως στον τομέα της παροχής υπηρεσιών από συμβεβλημένους ιατρούς, αποφάσισε να καταργήσει τους περιορισμούς στη χορήγηση αδειών σε συμβεβλημένους οδοντίατρους και απλώς να θέσει την αγορά υπό παρατήρηση, ενόψει ενδεχομένων της κατάργησης τελικά όλων των ρυθμιστικών μέτρων που είχαν επιβληθεί προηγουμένως σε σχέση με τους οδοντίατρους αυτούς. Ο Γερμανός νομοθέτης δεν θέλησε πάντως να παραιτηθεί συγχρόνως από όλα τα μέσα που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν προς τον σκοπό της ανακοπής της αύξησης των δαπανών υγείας. Θέλησε να εξακολουθήσει να διαθέτει, για μια μεταβατική περίοδο, ένα από τα μέσα αυτά, το όριο ηλικίας των 68 ετών, διατηρώντας τη δυνατότητα να το καταργήσει στη συνέχεια, ανάλογα με την εξέλιξη των δαπανών υγείας για την οδοντιατρική περίθαλψη που παρέχεται στο πλαίσιο του εκ του νόμου συστήματος ασφάλισης υγείας.

10 — Θα μπορούσα επίσης να αναφέρω εδώ ένα άλλο ρυθμιστικό μέτρο, τη μεταρρύθμιση των σπουδών ιατρικής, που αποσκοπούσε στη μείωση κατά 20% του αριθμού των φοιτητών ιατρικής [βλ. την έκθεση αριθ. 1675 του Institut de recherche et documentation en économie de la santé (IRDES), Νοέμβριος 2007, σ. 49].

47. Τα στοιχεία αυτά αποδεικνύουν, κατά τη γνώμη μου, ότι η επιδίωξη διασφάλισης της οικονομικής ισορροπίας του εκ του νόμου συστήματος ασφάλισης υγείας αποτελεί έναν από τους στόχους στους οποίους αποβλέπει το όριο ηλικίας που επιβάλλει το άρθρο 95, παράγραφος 7, τρίτο εδάφιο, του SGB V.

48. Εξάλλου, από την αιτιολογική έκθεση του GSG 1993 προκύπτει σαφώς ότι η επιβολή του ορίου ηλικίας των 68 ετών αποτελεί επίσης μέτρο δικαιοσύνης στις σχέσεις μεταξύ των γενεών, το οποίο αποσκοπεί στην αποφυγή του ενδεχομένου να υποστεί μόνο η νέα γενιά οδοντιάτρων τις αρνητικές συνέπειες της εφαρμογής μιας πολιτικής μείωσης των δαπανών υγείας στο πλαίσιο του εκ του νόμου συστήματος ασφάλισης υγείας. Επομένως, το άρθρο 95, παράγραφος 7, τρίτο εδάφιο, του SGB V αποσκοπεί επίσης στην εξασφάλιση στις νέες γενιές της δυνατότητας να ασκούν τη δραστηριότητα του συμβεβλημένου οδοντιάτρου.

49. Τα εκτιθέμενα ανωτέρω δεν σημαίνουν ότι θεωρώ ότι, κατά την εξέταση των δικαιολογητικών λόγων για μια διαφορετική μεταχείριση λόγω ηλικίας, πρέπει πάντοτε να λαμβάνονται υπόψη μόνο οι σκοποί που επιδίωκε αρχικά ο εθνικός νομοθέτης. Για παράδειγμα, ενδέχεται να διατηρείται σε ισχύ το ίδιο μέτρο, μελλοντικά έχει νέους στόχους, οι οποίοι αποτελούν συνάρτηση της εξέλιξης των κοινωνικών, οικονομικών, δημογραφικών και δημοσιονομικών συνθηκών. Οι στόχοι αυτοί πρέπει πάντως να προκύπτουν από το γενικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται το οικείο μέτρο. Δεν νομίζω ότι αυτό συμβαίνει

σε σχέση με τον στόχο της προστασίας της υγείας των ασφαλισμένων στο εκ του νόμου σύστημα ασφάλισης υγείας, προστασίας που παρέχεται λόγω της μείωσης των ικανοτήτων απόδοσης των συμβεβλημένων οδοντιάτρων που έχουν συμπληρώσει το 68ο έτος της ηλικίας τους.

γενικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται το επίμαχο μέτρο, δεν ήταν προφανώς η παροχή προστασίας στους ασφαλισμένους στο σύστημα ασφάλισης υγείας λόγω της ύπαρξης του τεκμηρίου ότι η απόδοση των συμβεβλημένων οδοντιάτρων που έχουν συμπληρώσει το 68ο έτος της ηλικίας τους είναι μειωμένη.

50. Θα ήθελα πάντως να διευκρινίσω ότι, αν το Δικαστήριο κρίνει ότι αυτή η πτυχή του στόχου της προστασίας της δημόσιας υγείας αποτελεί έναν από τους στόχους που επιδιώκονται με το άρθρο 95, παράγραφος 7, τρίτο εδάφιο, του SGB V, το όριο ηλικίας που προβλέπει το άρθρο αυτό δύσκολα θα μπορούσε να θεωρηθεί αναγκαίο για την επίτευξη του στόχου αυτού, αν ληφθούν υπόψη οι εξαιρέσεις που προβλέπει η γερμανική νομοθεσία σχετικά με την εφαρμογή του. Λόγω των εξαιρέσεων αυτών θα μπορούσε να τεθεί το ζήτημα αν το εν λόγω άρθρο παρουσιάζει εσωτερική συνοχή. Συγκεκριμένα, αν ο Γερμανός νομοθέτης θεωρεί πράγματι ότι, λόγω του τεκμηρίου ότι η απόδοση των συμβεβλημένων οδοντιάτρων που έχουν συμπληρώσει το 68ο έτος της ηλικίας τους είναι μειωμένη, η συνέχιση της άσκησης της δραστηριότητάς τους μετά τη συμπλήρωση της ηλικίας αυτής μπορεί να βλάψει την υγεία των ασφαλισμένων στο εκ του νόμου σύστημα ασφάλισης υγείας, δύσκολα θα μπορούσαν να προβληθούν βάσιμοι λόγοι που να εξηγούν γιατί οι οδοντίατροι αυτοί μπορούν εντούτοις να συνεχίσουν τη δραστηριότητά τους, εφόσον υπάρχει έλλειψη ιατρών σε μια περιοχή, εφόσον αντικαθιστούν συνάδελφο ή εφόσον έχουν ασκήσει τη δραστηριότητα του συμβεβλημένου οδοντιάτρου για λιγότερο από 20 έτη. Η Γερμανική Κυβέρνηση ομολόγησε άλλωστε κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση ότι το άρθρο 95, παράγραφος 7, τρίτο εδάφιο, του SGB V, αν εξεταστεί υπό την οπτική αυτή γωνία, παρουσιάζει ορισμένες αντιφάσεις. Η διαπίστωση της ύπαρξης τέτοιων αντιφάσεων δεν προκαλεί έκπληξη, αφού η βούληση του Γερμανού νομοθέτη, όπως προκύπτει από το

51. Επομένως, για όλους αυτούς τους λόγους, η εκ μέρους μου εξέταση του ζητήματος αν το όριο ηλικίας των 68 ετών είναι δικαιολογημένο βάσει των διατάξεων της οδηγίας 2000/78 θα πραγματοποιηθεί μόνο από την άποψη των δύο κύριων στόχων που επιδιώκονται με το άρθρο 95, παράγραφος 7, τρίτο εδάφιο, του SGB V, δηλαδή αφενός του στόχου της διασφάλισης της οικονομικής ισορροπίας του εκ του νόμου συστήματος ασφάλισης υγείας και αφετέρου του στόχου της εξασφάλισης στις νέες γενιές της δυνατότητας να ασκούν τη δραστηριότητα του συμβεβλημένου οδοντιάτρου. Στη συνέχεια θα εξετάσω διαδοχικά τους δύο αυτούς στόχους.

1. Ο στόχος της διασφάλισης της οικονομικής ισορροπίας του εκ του νόμου συστήματος ασφάλισης υγείας

52. Από τη νομολογία του Δικαστηρίου προκύπτει ότι ο σκοπός αποτροπής του κινδύνου σοβαρής διατάραξης της οικονομικής ισορροπίας του συστήματος κοινωνικής

ασφάλισης αποτελεί μια από τις πτυχές του στόχου προστασίας της δημόσιας υγείας¹¹. Το Δικαστήριο, με την προπαρατεθείσα απόφαση Hartlauer, επισήμανε, όσον αφορά την περιθαλψη σε εξωτερικά ιατρεία νοσηλευτικών ιδρυμάτων, ότι με τον προγραμματισμό των ιατρικών υπηρεσιών επιδιώκεται η διασφάλιση του ελέγχου των εξόδων και η αποφυγή, κατά το μέτρο του δυνατού, κάθε σπατάλης οικονομικών, τεχνικών και ανθρωπινων πόρων, αφού ο τομέας της ιατρικής περιθαλψης συνεπάγεται σημαντικά έξοδα και καλείται να εξυπηρετεί αυξανόμενες ανάγκες, ενώ οι διαθέσιμοι για την υγειονομική περιθαλψη οικονομικοί πόροι είναι πεπερασμένοι, ανεξάρτητα από τον τρόπο χρηματοδότησης¹².

53. Το προβλεπόμενο στο άρθρο 95, παράγραφος 7, τρίτο εδάφιο, του SGB V όριο ηλικίας των 68 ετών αποσκοπεί, ως ένα από τα μέσα της πολιτικής προγραμματισμού της προσφοράς οδοντιατρικών υπηρεσιών ενόψει της συγκράτησης των δαπανών του εκ του νόμου συστήματος ασφάλισης υγείας, στην προστασία της δημόσιας υγείας από την άποψη της διασφάλισης της οικονομικής ισορροπίας αυτού του συστήματος ασφάλισης.

54. Στη συνέχεια πρέπει να εξακριβωθεί ποια είναι η πιο ενδεδειγμένη διάταξη της οδηγίας 2000/78 για την εξέταση του δικαιολογητικού αυτού λόγου.

55. Συναφώς δεν είμαι πεισμένος ότι το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας αυτής, όπως έχει ερμηνευθεί από το Δικαστήριο, αποτελεί την κατάλληλη διάταξη. Συγκεκριμένα, θα ήθελα να υπενθυμίσω ότι το Δικαστήριο, με την προπαρατεθείσα απόφαση Age Concern England, κατέστησε σαφές ότι από το άρθρο αυτό προκύπτει ότι οι στόχοι που μπορούν να θεωρηθούν «θεμιτοί» κατά την έννοια του άρθρου αυτού και, κατά συνέπεια, ικανοί να δικαιολογήσουν την παρέκκλιση από την αρχή της απαγόρευσης των διακρίσεων λόγω ηλικίας, είναι *στόχοι που εμπίπτουν στην κοινωνική πολιτική*, όπως και οι στόχοι που συνδέονται με την πολιτική της απασχόλησης, της αγοράς εργασίας ή της επαγγελματικής κατάρτισης¹³. Δεδομένου ότι ο στόχος της προστασίας της δημόσιας υγείας δύσκολα θα μπορούσε να εξομοιωθεί με στόχο κοινωνικής πολιτικής, εκτός αν διευρυνθεί υπερβολικά η έννοια του τελευταίου αυτού όρου, φρονώ ότι ο στόχος αυτός πρέπει να εξεταστεί στο πλαίσιο των διατάξεων του άρθρου 2, παράγραφος 5, της οδηγίας 2000/78, το οποίο αναφέρει ρητά την προστασία της υγείας.

56. Υπενθυμίζω ότι, κατά την εν λόγω διάταξη, η οδηγία 2000/78 «δεν θίγει τα μέτρα που προβλέπει ο εθνικός νόμος και τα οποία σε μια δημοκρατική κοινωνία είναι αναγκαία για [...] την προστασία της υγείας». Το εν λόγω άρθρο αναφέρει επομένως την προστασία της υγείας ως πιθανό δικαιολογητικό λόγο μιας διαφορετικής μεταχείρισης που οφείλεται σε έναν από τους απαγορευμένους κατά την οδηγία λόγους. Κατά συνέπεια, πρέπει να εξακριβωθεί αν το άρθρο 95, παράγραφος 7, τρίτο εδάφιο, του

11 — Βλ., μεταξύ άλλων, την απόφαση της 10ης Μαρτίου 2009, C-169/07, Hartlauer (Συλλογή 2009, σ. I-1721, σκέψη 47 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

12 — Όπ.π. (σκέψη 49 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

13 — Σκέψη 46. Βλ. επίσης την απόφαση της 18ης Ιουνίου 2009, C-88/08, Hütter (Συλλογή 2009, σ. I-5325, σκέψη 41 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

SGB V συνιστά μέτρο που μπορεί να χαρακτηριστεί αναγκαίο για την προστασία της υγείας.

57. Κατά την εξακρίβωση της αναγκαιότητας του μέτρου σε σχέση με την προστασία της υγείας πρέπει να ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι τόσο από τη νομολογία του Δικαστηρίου όσο και από το άρθρο 152, παράγραφος 5, ΕΚ προκύπτει ότι το κοινοτικό δίκαιο δεν θίγει την αρμοδιότητα των κρατών μελών να διαρρυθμίζουν τα συστήματά τους κοινωνικής ασφάλισης και να θεσπίζουν, ειδικότερα, διατάξεις για την οργάνωση και την παροχή υπηρεσιών στον τομέα της υγείας και της ιατρικής περιθαλψής¹⁴. Τα κράτη μέλη πάντως, κατά την άσκηση αυτής της αρμοδιότητας, οφείλουν να τηρούν το κοινοτικό δίκαιο, και ειδικότερα, όσον αφορά την υπό κρίση υπόθεση, τις διατάξεις της οδηγίας 2000/78. Όταν πρόκειται να εξακριβωθεί αν έχει τηρηθεί η υποχρέωση αυτή, πρέπει να λαμβάνεται υπόψη το γεγονός ότι, μεταξύ των αγαθών και των συμφερόντων που προστατεύει η Συνθήκη ΕΚ, η υγεία και η ζωή των ανθρώπων κατέχουν την πρώτη θέση και ότι εναπόκειται στα κράτη μέλη να καθορίζουν το επίπεδο προστασίας της δημόσιας υγείας που προτίθενται να παρέχουν και τον τρόπο επίτευξης του επιπέδου αυτού. Αφού το επίπεδο αυτό ενδέχεται να ποικίλλει από το ένα κράτος μέλος στο άλλο, πρέπει να γίνει δεκτό ότι τα κράτη μέλη διαθέτουν συναφώς περιθώρια εκτίμησης¹⁵.

58. Θεωρώ, λαμβάνοντας υπόψη τη νομολογία αυτή, ότι τα κράτη μέλη μπορούν, κατά

την άσκηση της εξουσίας που έχουν για την οργάνωση και την παροχή οδοντιατρικών υπηρεσιών, να θεσπίζουν, προς τον σκοπό της επίτευξης ενός υψηλού επιπέδου προστασίας της δημόσιας υγείας, ρυθμιστικά μέτρα που να συνίστανται στην επιβολή του 68ου έτους ως ορίου ηλικίας για την άσκηση της δραστηριότητας του συμβεβλημένου οδοντιάτρου.

59. Κατά την άποψή μου, τα μέτρα αυτά είναι ενδεδειγμένα για την επίτευξη του στόχου της προστασίας της δημόσιας υγείας. Ειδικότερα, αν ένα κράτος μέλος θεωρεί ότι η κατάσταση που επικρατεί ως προς την προσφορά οδοντιατρικών υπηρεσιών ενέχει κινδύνους για την οικονομική ισορροπία του εκ του νόμου συστήματος ασφάλισης υγείας του εν λόγω κράτους, πρέπει να μπορεί να θεσπίζει τα ρυθμιστικά μέτρα που θα μειώσουν τον κίνδυνο αυτό¹⁶.

60. Θα ήθελα επίσης να επισημάνω ότι, κατά το Δικαστήριο, μια εθνική νομοθετική ρύθμιση είναι κατάλληλη να διασφαλίσει την επίτευξη του επιδιωκόμενου στόχου μόνον αν τείνει πράγματι στην επίτευξή του με συνοχή και συστηματικότητα¹⁷. Θεωρώ συναφώς ότι η ύπαρξη εξαιρέσεων από την εφαρμογή του ορίου ηλικίας των 68 ετών δεν θίγει την εγγενή συνοχή του άρθρου 95, παράγραφος 7, τρίτο εδάφιο, του SGB V σε

14 — Βλ., μεταξύ άλλων, την απόφαση Hartlauer, προαναφερθείσα (σκέψη 29), και την απόφαση της 19ης Μαΐου 2009, C-171/07 και C-172/07, Apothekerkammer des Saarlandes κ.λπ., Συλλογή 2009, σ. I-4171, σκέψη 18).

15 — Βλ. ιδίως προαναφερθείσα απόφαση Apothekerkammer des Saarlandes κ.λπ. (σκέψη 19).

16 — Βλ., κατ' αναλογία, όσον αφορά τον ενδεχόμενο κίνδυνο για τον ασφαλή και με ποιοτικά εγγύα εφοδιασμό του πληθυσμού με φάρμακα, την προαναφερθείσα απόφαση Apothekerkammer des Saarlandes κ.λπ. (σκέψη 30).

17 — Βλ. προαναφερθείσα απόφαση Apothekerkammer des Saarlandes κ.λπ. (σκέψη 42 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

σχέση με τον στόχο της προστασίας της δημόσιας υγείας. Με άλλα λόγια, οι παρεκκλίσεις αυτές δεν αναιρούν, κατά τη γνώμη μου, την ορθότητα της διαπίστωσης ότι το προβλεπόμενο στο άρθρο αυτό όριο ηλικίας των 68 ετών είναι ενδεδειγμένο για την επίτευξη του στόχου της διασφάλισης της οικονομικής ισορροπίας του εκ του νόμου συστήματος ασφάλισης υγείας.

61. Θα ήθελα, στο σημείο αυτό, να υπενθυμίσω ότι από τον κανόνα του ορίου ηλικίας προβλέπονται οι ακόλουθες τέσσερις εξαιρέσεις:

- Αν ο ενδιαφερόμενος, κατά τη συμπλήρωση του 68ου έτους της ηλικίας του, έχει εργαστεί ως συμβεβλημένος ιατρός ή οδοντίατρος για λιγότερα από 20 έτη και είχε λάβει τη σχετική άδεια εργασίας πριν από την 1η Ιανουαρίου 1993, η αρμόδια επιτροπή παρατείνει την ισχύ της άδειας μέχρι το πολύ τη λήξη της εικοσαετίας αυτής.
- Αν σε ορισμένη περιοχή της δικαιοδοσίας του αρμόδιου για τη χορήγηση των αδειών οργάνου υπάρχει ή απειλείται άμεσα να υπάρξει έλλειψη ιατρών, το όριο ηλικίας δεν εφαρμόζεται.
- Οι συμβεβλημένοι ιατροί ή οδοντίατροι μπορούν, σε περίπτωση ασθένειας, άδειας ή συμμετοχής σε προγράμματα επιμόρφωσης, να αντικαθίστανται από

ιατρούς ή οδοντίατρος που δεν μπορούν πλέον να εργάζονται οι ίδιοι ως συμβεβλημένοι ιατροί ή οδοντίατροι λόγω συμπλήρωσης του ορίου ηλικίας.

- Εν πάση περιπτώσει, οι οδοντίατροι μπορούν να συνεχίσουν τη δραστηριότητά τους και μετά τη συμπλήρωση του 68ου έτους της ηλικίας τους παρέχοντας τις υπηρεσίες τους εκτός του καθεστώτος του συμβεβλημένου οδοντίατρου.

62. Σκοπός των τεσσάρων αυτών εξαιρέσεων, οι οποίες διαμορφώθηκαν κατόπιν της στάθμισης διαφόρων συμφερόντων που πρέπει να τύχουν προστασίας, είναι η διόρθωση των υπερβολών που θα μπορούσαν να προκύψουν από μια υπερβολικά αυστηρή εφαρμογή του ορίου ηλικίας των 68 ετών.

63. Για παράδειγμα, ο λόγος για τον οποίο προβλέφθηκε η πρώτη εξαίρεση είναι η πρόθεση του Γερμανού νομοθέτη να μην καταστήσει ιδιαίτερα επαχθείς τους όρους υπό τους οποίους ασκούν οι συμβεβλημένοι οδοντίατροι τη δραστηριότητά τους. Ειδικότερα, ο νομοθέτης αυτός, παρέχοντάς τους την εγγύηση ότι θα μπορούν να ασκούν τη δραστηριότητα του συμβεβλημένου οδοντίατρου επί μία τουλάχιστον εικοσαετία, θέλησε να τους εγγυηθεί ότι θα μπορούν να λάβουν σύνταξη κατά τη λήξη της επαγγελματικής τους σταδιοδρομίας. Θα ήθελα να υπενθυμίσω ότι το Δικαστήριο, με την προπαρατεθείσα απόφαση *Palacios de la Villa*, τόνισε τη σημασία που έχει η δυνατότητα των εργαζομένων που καταλαμβάνονται από όριο ηλικίας να λαμβάνουν τέτοιο οικονομικό

αντιστάθμισμα μετά τη λήξη της επαγγελματικής σταδιοδρομίας τους¹⁸. Εξάλλου, δεδομένου ότι, δυνάμει της παρεκκλίσεως αυτής, μπορεί να παρατείνεται η άδεια εργασίας μόνο των συμβεβλημένων οδοντιάτρων που έλαβαν την άδεια αυτή πριν από την 1 Ιανουαρίου 1993, η εξαίρεση αυτή έχει προσωρινό χαρακτήρα και αφορά περιορισμένο αριθμό συμβεβλημένων οδοντιάτρων. Κατά συνέπεια, θεωρώ ότι δεν θίγει τη συνοχή του άρθρου 95, παράγραφος 7, τρίτο εδάφιο, του SGB V σε σχέση με τον στόχο της διασφάλισης της οικονομικής ισορροπίας του εκ του νόμου συστήματος ασφάλισης υγείας.

64. Όσον αφορά τη δεύτερη και την τρίτη εξαίρεση, σκοπός τους είναι η αποφυγή του ενδεχομένου να δημιουργηθεί, λόγω του ορίου ηλικίας των 68 ετών, μερική ή παντελής έλλειψη οδοντιάτρων υπό ορισμένες ιδιαίτερες περιστάσεις ή σε συγκεκριμένες περιοχές. Ο Γερμανός νομοθέτης έλαβε δηλαδή υπόψη το γεγονός ότι η υπερβολικά αυστηρή εφαρμογή του ορίου ηλικίας θα μπορούσε σε ορισμένες περιπτώσεις να έχει αρνητικές συνέπειες για την προστασία της δημόσιας υγείας. Η δεύτερη και η τρίτη εξαίρεση, καθόσον συμβάλλουν στη διασφάλιση της συνέχειας στην προσφορά υπηρεσιών από συμβεβλημένους οδοντιάτρους, αποσκοπούν στην εξασφάλιση της παροχής ιατρικών υπηρεσιών υψηλού επιπέδου σε όλους, πράγμα που αποτελεί μια άλλη πτυχή του στόχου της προστασίας της δημόσιας υγείας¹⁹. Η επιδίωξη επίτευξης του στόχου της προστασίας της δημόσιας υγείας ως προς αυτή την πτυχή του δεν αντιφάσκει, κατά τη γνώμη μου, προς την επιδίωξη διασφάλισης της οικονομικής ισορροπίας του εκ του νόμου συστήματος ασφάλισης υγείας.

65. Σκοπός της τέταρτης εξαίρεσης είναι η προστασία της επαγγελματικής ελευθερίας των οδοντιάτρων. Η εν λόγω εξαίρεση, καθόσον τους επιτρέπει να συνεχίσουν τη δραστηριότητά τους μετά τη συμπλήρωση του 68ου έτους της ηλικίας τους, εφόσον παρέχουν τις υπηρεσίες τους εκτός του καθεστώτος του συμβεβλημένου οδοντιάτρου, δεν θίγει, ούτε αυτή, τη συνοχή του άρθρου 95, παράγραφος 7, τρίτο εδάφιο, του SGB V σε σχέση με τον στόχο της διασφάλισης της οικονομικής ισορροπίας του εκ του νόμου συστήματος ασφάλισης υγείας.

66. Εξάλλου, το άρθρο αυτό δεν βαίνει, κατά τη γνώμη μου, πέραν αυτού που είναι αναγκαίο για την επίτευξη του στόχου αυτού. Συγκεκριμένα, φρονώ ότι τα κράτη μέλη, κατά την άσκηση της αρμοδιότητάς τους να οργανώνουν τις υγειονομικές υπηρεσίες τους, μπορούν να θεωρούν, εντός των πλαισίων της διακριτικής τους ευχέρειας, ότι η ηλικία των 68 ετών είναι αρκούντως προχωρημένη, ώστε να δικαιολογείται η λήξη της ισχύος της άδειας άσκησης της δραστηριότητας του συμβεβλημένου οδοντιάτρου. Ομοίως, φρονώ ότι, αν ληφθεί υπόψη ο μέσος όρος ηλικίας που γίνεται γενικά δεκτός στα διάφορα κράτη μέλη ως χρονολογία γένεσης του δικαιώματος συνταξιοδότησης, ο καθορισμός του 68ου έτους ως ορίου ηλικίας για την άσκηση της δραστηριότητας του συμβεβλημένου οδοντιάτρου δεν είναι δυσανάλογος.

67. Για όλους αυτούς τους λόγους, φρονώ ότι το προβλεπόμενο στο άρθρο 95, παράγραφος 7, τρίτο εδάφιο, του SGB V όριο ηλικίας των 68 ετών μπορεί να θεωρηθεί αναγκαίο για την προστασία της υγείας, κατά

18 — Σκέψη 73.

19 — Βλ. την προαναφερθείσα απόφαση Hartlauer (σκέψη 47 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

την έννοια του άρθρου 2, παράγραφος 5, της οδηγίας 2000/78, πράγμα που σημαίνει ότι δεν τη θίγει.

68. Αυτό το όριο ηλικίας δικαιολογείται επίσης, κατ' εμέ, από την άποψη του στόχου της εξασφάλισης στις νέες γενιές της δυνατότητας να ασκούν τη δραστηριότητα του συμβεβλημένου οδοντιάτρου.

2. Ο στόχος της εξασφάλισης στις νέες γενιές της δυνατότητας να ασκούν τη δραστηριότητα του συμβεβλημένου οδοντιάτρου

69. Κατά το αιτούν δικαστήριο, δεν επιτρέπεται πλέον η επίκληση του στόχου αυτού ως δικαιολογητικού λόγου για το όριο ηλικίας των 68 ετών. Το αιτούν δικαστήριο αναφέρει ότι το εν λόγω όριο διαμορφώθηκε από τον Γερμανό νομοθέτη αρχικά ως συνοδευτικό μέτρο των περιορισμών στην έκδοση αδειών άσκησης της δραστηριότητας του συμβεβλημένου οδοντιάτρου, προκειμένου να αποφευχθεί το ενδεχόμενο να υποστούν μόνο οι νέοι οδοντίατροι τις αρνητικές συνέπειες των περιορισμών αυτών. Το όριο αυτό επιβλήθηκε δηλαδή με σκοπό την ισόρροπη κατανομή των βαρών μεταξύ των εχόντων ήδη άδεια οδοντιάτρων και της νέας γενιάς των οδοντιάτρων που επιθυμούσαν να αποκτήσουν τέτοια άδεια. Αφού όμως ο Γερμανός νομοθέτης έκρινε στη συνέχεια ότι το σύστημα της επιβολής περιορισμών σε συνάρτηση με τις ανάγκες έπρεπε να καταργηθεί, το όριο ηλικίας των 68 ετών έχασε την αρχική του λειτουργία, οπότε δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως δικαιολογητικός λόγος

του ορίου αυτού ο στόχος της εξασφάλισης στις νέες γενιές της δυνατότητας να ασκούν τη δραστηριότητα του συμβεβλημένου οδοντιάτρου.

70. Αντίθετα από το αιτούν δικαστήριο, πιστεύω, λαμβάνοντας υπόψη τις εξηγήσεις που έδωσε η Γερμανική Κυβέρνηση κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, ότι ο δικαιολογητικός αυτός λόγος δεν μπορεί να αποκλειστεί τόσο κατηγορηματικά. Συγκεκριμένα, ακόμη και μετά την κατάργηση των περιορισμών στη χορήγηση αδειών εργασίας για συμβεβλημένους οδοντιάτρους, το όριο ηλικίας των 68 ετών εξακολούθησε, κατά τη γνώμη μου, να επιτελεί την αρχική του λειτουργία, δηλαδή να εγγυάται ότι οι νέες γενιές θα εξακολουθήσουν να έχουν τη δυνατότητα να ασκούν τη δραστηριότητα του συμβεβλημένου οδοντιάτρου, ειδικότερα στις πιο ελκυστικές περιοχές. Η κατάργηση των περιορισμών αυτών δεν μετέβαλε συνεπώς τη βούληση του Γερμανού νομοθέτη να προωθήσει την ανανέωση των γενεών οδοντιάτρων στις περιοχές στις οποίες η αυξημένη προσφορά οδοντιατρικών υπηρεσιών από συμβεβλημένους οδοντιάτρους εμπόδιζε την εγκατάσταση νέων συμβεβλημένων οδοντιάτρων.

71. Φρονώ ότι ο δικαιολογητικός αυτός λόγος, ο οποίος στηρίζεται στον στόχο της εξασφάλισης στις νέες γενιές της δυνατότητας να ασκούν τη δραστηριότητα του συμβεβλημένου οδοντιάτρου, πρέπει να εξεταστεί στο πλαίσιο του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 2000/78. Από το άρθρο αυτό προκύπτει ότι η λόγω ηλικίας διαφορετική μεταχείριση «δεν συνιστά διάκριση εφόσον δικαιολογείται στο πλαίσιο του εθνικού δικαίου αντικειμενικά και λογικά από έναν θεμιτό στόχο, ιδίως δε από θεμιτούς

στόχους της πολιτικής στον τομέα της απασχόλησης, της αγοράς εργασίας και της επαγγελματικής κατάρτισης, και εφόσον τα μέσα επίτευξης του στόχου αυτού είναι πρόσφορα και αναγκαία».

72. Συναφώς, υπενθυμίζεται επίσης ότι οι στόχοι που μπορούν να θεωρηθούν ως «θεμιτοί», κατά την έννοια του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 2000/78, και, κατά συνέπεια, ικανοί να δικαιολογήσουν την παρέκκλιση από την αρχή της απαγόρευσης των διακρίσεων λόγω ηλικίας είναι στόχοι που εμπίπτουν στην κοινωνική πολιτική, όπως οι στόχοι που συνδέονται με την πολιτική της απασχόλησης, της αγοράς εργασίας ή της επαγγελματικής κατάρτισης²⁰.

73. Ο στόχος της εξασφάλισης στις νέες γενιές της δυνατότητας να ασκούν τη δραστηριότητα του συμβεβλημένου οδοντιάτρου και, γενικότερα, της προώθησης της ανανέωσης των γενεών των συμβεβλημένων οδοντιάτρων εμπίπτει, κατά τη γνώμη μου, στους θεμιτούς αυτούς στόχους. Από τη νομολογία του Δικαστηρίου προκύπτει πράγματι ότι η προώθηση των προσλήψεων συνιστά θεμιτό στόχο της κοινωνικής πολιτικής ή της εργασιακής πολιτικής των κρατών μελών και ότι η εκτίμηση αυτή ισχύει για τα μέσα που εφαρμόζει η εθνική πολιτική για την αγορά εργασίας με σκοπό τη βελτίωση των ευκαιριών ένταξης ορισμένων κατηγοριών εργαζομένων στον ενεργό βίο²¹.

74. Πρέπει επομένως να γίνει δεκτό ότι ο στόχος αυτός δικαιολογεί «αντικειμενικά και λογικά», «στο πλαίσιο του εθνικού δικαίου», όπως προβλέπει το άρθρο 6, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας 2000/78, τη διαφορετική μεταχείριση λόγω ηλικίας που είναι παρόμοια με αυτή την οποία προβλέπει το άρθρο 95, παράγραφος 7, τρίτο εδάφιο, του SGB V.

75. Πρέπει επίσης να εξακριβωθεί κατά πόσον, σύμφωνα με το γράμμα του άρθρου 6, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, της εν λόγω οδηγίας, τα μέσα επίτευξης του στόχου αυτού είναι «πρόσφορα και αναγκαία».

76. Συναφώς τα κράτη μέλη διαθέτουν αναμφισβήτητα ευρύ περιθώριο εκτίμησης κατά την επιλογή των μέτρων που μπορούν να υλοποιήσουν τους σκοπούς τους στον τομέα της κοινωνικής πολιτικής και της πολιτικής απασχόλησης²².

77. Αυτό το ευρύ περιθώριο εκτίμησης πρέπει άλλωστε να λαμβάνεται ιδιαίτερα υπόψη όταν πρόκειται για μέτρο που εμπίπτει επίσης στην αρμοδιότητα των κρατών μελών να οργανώνουν την παροχή υπηρεσιών στον τομέα της υγείας και της ιατρικής περίθαλψης.

20 — Βλ. την προαναφερθείσα απόφαση Hütter (σκέψη 41 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

21 — Προαναφερθείσα απόφαση Palacios de la Villa (σκέψη 65 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

22 — Προαναφερθείσα απόφαση Hütter (σκέψη 45 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

78. Υπό τις συνθήκες αυτές, εκτιμώ ότι το προβλεπόμενο στο άρθρο 95, παράγραφος 7, τρίτο εδάφιο, του SGB V όριο ηλικίας των 68 ετών συνιστά πρόσφορο μέσο επίτευξης του στόχου της εξασφάλισης στις νέες γενιές της δυνατότητας να ασκούν τη δραστηριότητα του συμβεβλημένου οδοντιάτρου.

79. Οι εξαιρέσεις από την εφαρμογή του ορίου ηλικίας αυτού δεν αναιρούν την ορθότητα της παραπάνω εκτίμησης, καθόσον δεν θίγουν την εγγενή συνοχή της εθνικής αυτής διάταξης σε σχέση με τον εν λόγω στόχο. Συγκεκριμένα, θα ήθελα να παρατηρήσω, παραπέμποντας παράλληλα σε όσα εξέθεσα ήδη σχετικά με τις εξαιρέσεις αυτές, ότι η πρώτη εξαίρεση αφορά περιορισμένο αριθμό συμβεβλημένων οδοντιάτρων, η δεύτερη τις πλέον μειονεκτούσες από ιατρική άποψη περιοχές, στις οποίες δεν υπάρχει για τους νέους συμβεβλημένους οδοντιάτρους κανένα πρόβλημα πρόσβασης στη δραστηριότητα αυτή, ενώ η τρίτη αφορά την προσωρινή αντικατάσταση οδοντιάτρων και η τέταρτη και τελευταία την έξοδο από το καθεστώς του συμβεβλημένου οδοντιάτρου, πράγμα που σημαίνει ότι δεν μπορεί να επηρεάζει αρνητικά την επίτευξη του στόχου της εξασφάλισης στις νέες γενιές της δυνατότητας να ασκούν τη δραστηριότητα του συμβεβλημένου οδοντιάτρου.

80. Εξάλλου, το προβλεπόμενο στο άρθρο 95, παράγραφος 7, τρίτο εδάφιο, του SGB V όριο ηλικίας των 68 ετών δεν βαίνει πέραν αυτού που είναι πρόσφορο και αναγκαίο για την επίτευξη του στόχου της εξασφάλισης στις νέες γενιές της δυνατότητας να ασκούν τη δραστηριότητα του συμβεβλημένου οδοντιάτρου. Όπως ανέφερα προηγουμένως, εκτιμώ δηλαδή ότι, αν

ληφθεί υπόψη ο μέσος όρος ηλικίας που γίνεται γενικά δεκτός στα διάφορα κράτη μέλη ως χρονολογία γένεσης του δικαιώματος συνταξιοδότησης, ο καθορισμός του 68ου έτους ως ορίου ηλικίας για την άσκηση της δραστηριότητας του συμβεβλημένου οδοντιάτρου δεν είναι δυσανάλογος. Ο Γερμανός νομοθέτης θέσπισε εξάλλου μια ισόρροπη ρύθμιση, αφού απέκλεισε την εφαρμογή του εν λόγω ορίου ηλικίας στις περιοχές στις οποίες υπάρχει έλλειψη ιατρών και στις οποίες δεν υπάρχει πρόβλημα για την πρόσβαση στη δραστηριότητα του συμβεβλημένου οδοντιάτρου.

81. Από τα στοιχεία αυτά θεωρώ ότι προκύπτει ότι η διαφορετική μεταχείριση λόγω ηλικίας που προβλέπεται στο άρθρο 95, παράγραφος 7, τρίτο εδάφιο, του SGB V αφενός δικαιολογείται αντικειμενικά και λογικά από τον στόχο της εξασφάλισης στις νέες γενιές της δυνατότητας να ασκούν τη δραστηριότητα του συμβεβλημένου οδοντιάτρου και αφετέρου δεν βαίνει πέραν αυτού που είναι πρόσφορο και αναγκαίο για την επίτευξη του στόχου αυτού.

Γ — Επί του τρίτου ερωτήματος

82. Κατόπιν της απάντησης που προτείνω να δοθεί στο πρώτο και στο δεύτερο ερώτημα, δεν χρειάζεται να προτείνω καμία απάντηση για το τρίτο.

IV — Πρόταση

83. Κατόπιν όλων των ανωτέρω σκέψεων, προτείνω στο Δικαστήριο να αποφανθεί ως εξής:

«Το άρθρο 2, παράγραφοι 2, στοιχείο α', και 5, και το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 2000/78/ΕΚ του Συμβουλίου, της 27ης Νοεμβρίου 2000, για τη διαμόρφωση γενικού πλαισίου για την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία, πρέπει να ερμηνευθούν υπό την έννοια ότι δεν απαγορεύουν την εφαρμογή της εθνικής ρύθμισης που προβλέπει, όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη ρύθμιση, ότι η άδεια άσκησης της δραστηριότητας συμβεβλημένου οδοντιάτρου παύει να ισχύει κατά τη λήξη του τριμήνου κατά το οποίο ο συμβεβλημένος οδοντίατρος συμπληρώνει το 68ο έτος της ηλικίας του.»